

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК, РОЗТАШОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЗАБРУДНЕНИХ ВНАСЛІДОК АВАРІЇ НА ЧАЕС

А.П. Шваб,
І.В. Дем'янюк

Державна агроекологічна академія України м. Житомир

Розглядаються проблеми оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах переходу до ринкових відносин та ускладнення екологічної ситуації внаслідок аварії на ЧАЕС. Пропонується застосування інтегрального показника при оцінці ефективності діяльності підприємств АПК

В умовах формування ринкового господарства і розбудови національної економіки конкурентноздатність стає однією із найбільш гострих проблем, які постають перед підприємствами агропромислового комплексу України. Досягнення конкурентноздатності стає можливим при умові забезпечення кращого співвідношення між сукупними витратами і надходженнями, тобто підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції. Проте економіка сільського господарства і галузей АПК завжди є функцією навколишнього агроекологічного середовища, яке утворюється чинниками природнокліматичних, демографічних і економічних умов господарювання. Тому при розгляданні проблеми оцінки ефективності діяльності підприємства агропромислового комплексу ці чинники слід розглядати у тісному взаємозв'язку. Особливо це стосується областей України, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС.

На даному етапі розвитку економіки України перед підприємствами АПК постають проблеми, які вимагають свого рішення, а саме :

- впровадження інтенсифікації виробництва;
- недосконалість економічного механізму природокористування;
- зменшення фінансування на потреби охорони природи;
- невиконання чинного природоохоронного законодавства та його недосконалість;
- порушення технології вирощування сільськогосподарських культур;
- погіршення соціального стану на селі та інші.

Всі ці проблеми відчутно збільшують антропогенно-техногенні навантаження на природні ресурси (земельні, зокрема), а також на людину як частку природи. Особливо це відчувається в районах, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Таблиця 1

Викиди шкідливих речовин в районах Житомирської області, які постраждали
внаслідок аварії на ЧАЕС.

Показники	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
1. Кількість підприємств, які викидають шкідливі речовини в повітря, одиниць.	157	159	200	198	195
2. Питома вага в області, %	35,0	35,0	35,4	35,2	35,6
3. Кількість джерел викидів шкідливих речовин, одиниць.	3011	2554	2966	2871	2757
4. Питома вага в області, %	21,3	23,9	30,1	29,7	29,9
5. Викинуто шкідливих речовин в повітря, тонн.	41650	40153	10682	7639	6138
6. Питома вага в області, %	46,2	47,3	46,2	44,5	41,8
7. Знешкодження шкідливих речовин, тонн	51854	39520	22851	9211	6521
8. Питома вага в області, %	46,5	13,3	52,0	40,8	58,8

Житомирська область – одна із трьох областей України, які найбільше постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. На території області проживає біля 3% населення України, але більша частина проживає в зонах безумовного відселення (1,5%) та в зоні гарантованого відселення.

Все це ще більше загострює загальні проблеми, які постають перед підприємствами АПК Житомирщини порівняно з підприємствами інших областей. Причому головними стають найбільш гострі проблеми: природокористування та соціальні. Це підтверджують і статистичні дані таблиці 1

Як свідчать дані таблиці 1, незважаючи на великі витрати та зусилля по будівництву очисних споруд, проблема викидів шкідливих речовин все ще залишається повністю нерозв'язаною. Тим більше, що всі ці споруди вимагають постійного фінансування для підтримання їх у належному стані.

Екологічний тиск одночасно з економічним відчуває і людина, як частина природи. Внаслідок цього погіршилась демографічна ситуація в області в цілому і на територіях, що знаходяться в забрудненій зоні, зокрема.

Демографічна ситуація на забруднених територіях Житомирщини приведена в таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать, що всі негативні показники, які відображають демографічну ситуацію в забруднених районах Житомирщини (зменшення населення, народжуваності, смертність, дитяча смертність, розлучення), мають тенденцію до погіршення порівняно як із середньо обласними, так і по роках. Особливу тривогу викликає зростання смертності населення (на 47,1%) за десятиріччя 1986-1996 рр., в той час як по області цей показник зріс всього на 35,6%.

Всі ці явища свідчать про те, що при вивченні та вирішенні проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності виробництва на підприємствах АПК, головним повинно стати підвищення життєвого рівня населення та покращення екологічних умов його існування. І саму проблему ефективності сільськогосподарського виробництва в забрудненій зоні варто розглядати як соціально-еколого-економічну. Для вирішення даної проблеми необхідно розробити такий механізм природокористування, при якому людина вважається часткою природи навколишнього середовища. Основою такого механізму, повинна стати природозахисна функція будь-якого виробництва і, особливо, сільськогосподарського. Це дасть змогу через збереження, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, людського фактора не лише підвищити економічну ефективність агропромислового виробництва, а й зменшити забруднення сільськогосподарської продукції шкідливими для здоров'я людини речовинами і в цілому покращити рівень життя населення.

Таблиця 2

Демографічна ситуація в забруднених районах Житомирщини

Показники	1986	1990	1996	1997	1998
1. Наявність населення, чол.	397,5	386,2	400,2	390,8	386,3
2. У % до всього по області, %	25,5	25,6	27,3	26,8	26,7
3. Природний приріст, (+) зменшення (-) населення, чол.	1891	-808	-2677	-3074	-2817
4. По області, чол.	6222	-433	-7945	-8561	-8486
5. Народжуваність, чол.	8323	62,53	5501	5008	4872
6. Питома вага по області, %	34,0	31,8	34,5	33,7	34,5
7. Смертність населення, чол.	6432	7061	8178	8022	7659
8. Питома вага по області, %	35,2	35,2	34,3	34,5	34,0
9. Дитяча смертність (померло дітей у віці до 1 року на 1000 народжених), чол.	12,5	16,2	14,3	17,2	12,0
10. По області, чол.	13,5	14,5	13,2	14,0	12,1
11. Зареєстровано шлюбів	5134	4934	3066	3417	3045
12. Зареєстровано розлучень	1091	1161	1436	1391	1388
13. Кількість розлучень у % до шлюбів	21,2	23,5	46,8	40,7	45,6
14. Кількість розлучень у % до шлюбів в цілому по області	25,8	27,0	51,5	45,0	51,5

Для вирішення всіх цих проблем необхідно змінити сам методологічний підхід до оцінки ефективності діяльності агропромислового комплексу, яка має інтегральний характер. Тому для оцінки діяльності підприємства необхідно застосувати системний підхід. Це передбачає врахування низки факторів, які здійснюють вплив на результати діяльності підприємств. А саме:

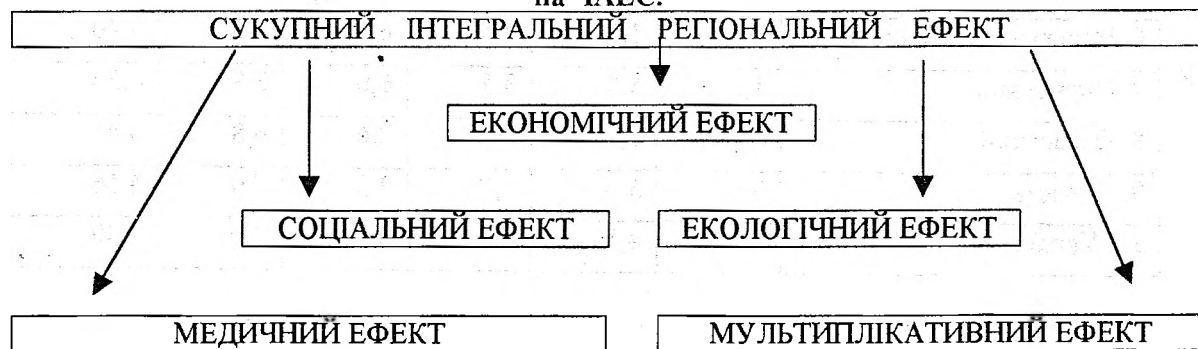
– повнота набору можливих в умовах регіону видів діяльності агропромислових підприємств (рослинництво, тваринництво, капітальне будівництво, переробка, торгівля, фінанси);

– повнота набору видів ефектів від діяльності цих підприємств (економічний, екологічний, соціальний, медичний, мультиплікативний та інші).

Все це призводить до думки, що ефект від функціонування підприємств АПК в умовах забруднених територій можна подати у вигляді сукупного інтегрального ефекту, склад якого відображається блок-схемою 1.

Блок-схема 1

Формування інтегрального регіонального соціально-еколого-економічного ефекту від функціонування підприємств АПК, які знаходяться в зоні, забрудненій внаслідок аварії на ЧАЕС.

При оцінці ефективності діяльності підприємств АПК на забруднених територіях можна користуватися інтегральним показником, де відображається загальний результат діяльності підприємств. Це результат, який досягнуто завдяки взаємодії економічних, екологічних та соціальних факторів. Фактично інтегральний показник ефективності діяльності

підприємств відображає досягнутий стан виробництва при існуючих природних та соціальних умовах.

Для розрахунку інтегрального показника ефективності можна застосувати метод рангової стандартизації критеріальних показників виміру цих ефектів. Це допомагає подолати непорівнянність величин, які при цьому використовуються. Результати досліджень відображенні у таблиці 3.

При аналізі даних таблиці 3 слід пам'ятати, що найвищим рангом є "1". Збільшення показника свідчить, що підприємство має гіршу інтегральну ефективність. Чим ближче інтегральний показник до "1", тим більшою є ефективність виробництва на підприємствах АПК з врахуванням економічного, екологічного, соціального, медичного та мультиплікативного факторів.

Таким чином, як свідчать дані таблиці 3, найгірші показники інтегральної ефективності у Коростенському та Народицькому районах – 5,56. Найбільше вплинули на цей показник екологічні, медичні та соціальні фактори. Звертає на себе увагу і те, що в цілому по області та Україні інтегральний показник ефективності має досить високе значення: 4,56 та 5,00 відповідно, тобто вони дуже далекі від "1". В області на це вплинули екологічні та мультиплікативні, по Україні - медичні та мультиплікативні фактори. Введення інтегрального показника ефективності для підприємств АПК дозволить, на нашу думку, вирішити широке коло питань, пов'язаних з аналізом діяльності товаровиробника в обтяжуючих умовах забруднення довкілля. За допомогою цього показника можна також вимірювати соціальні наслідки функціонування та планувати засоби захисту природи.

Таблиця 3

Інтегральна соціально-еколого-економічна ефективність діяльності підприємств АПК в умовах забрудненої зони Житомирської області у 1997 році.

Адміністративні райони	Середньо рангова ефективність					Інтегральний показник ефективності
	Економічна	Екологічна	Соціальна	Медична	Мульти-плікативна	
1. Емільчинський	7,0	4,0	5,5	5,6	4,0	5,22
2. Коростенський	5,0	5,5	5,5	7,0	4,8	5,56
3. Лугинський	6,5	4,5	2,0	4,2	3,8	4,20
4. Малинський	6,0	4,0	1,5	3,1	3,6	3,64
5. Народицький	3,0	7,0	7,0	6,8	4,0	5,56
6. Новоград-Волинський	2,5	1,0	2,5	6,0	5,0	3,40
7. Овруцький	1,5	5,0	3,5	6,0	3,8	4,56
8. Олевський	4,5	5,0	3,5	2,6	6,8	4,48
9. Область	3,0	5,0	4,5	3,3	7,0	4,56
10. Україна	4,0	4,5	3,5	6,0	7,0	5,00

Автори не претендують на вичерпне та остаточне рішення проблеми оцінки ефективності діяльності підприємств, на остаточні сформульовані рекомендації. Автори будуть вважати, що досягли поставленої мети, якщо висловлені у статті думки послужать внеском у розв'язання поставленого завдання – підвищення конкурентноздатності продукції галузей АПК України.